

*Слабошпицька У. О.,
аспірант кафедри міжнародного приватного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

СИСТЕМА КОЛІЗІЙНИХ ПРИВ'ЯЗОК ГААЗЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ 1961 РОКУ ПРО КОЛІЗІЇ ЗАКОНІВ, ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ФОРМИ ЗАПОВІТІВ

Анотація. У статті проаналізовано положення Гаазької конвенції 1961 року про колізії законів, які стосуються форми заповітів. З'ясовано особливості функціонування закладеного в Конвенції міжнародного приватноправового механізму, який регламентує форми заповідальних розпоряджень, ускладнених іноземним елементом.

Ключові слова: заповідальне розпорядження, форма, Гаазька конвенція, спадщина.

Постановка проблеми. Одним із найбільш дискусійних питань у міжнародному спадковому праві є форма заповіту, якщо спадкові правовідносини ускладнені іноземним елементом. Для вирішення цих проблем національні правові системи встановлюють колізійні норми щодо форми заповідальних розпоряджень, використовуючи при цьому різноманітні типи міжнародних приватноправових прив'язок (закон громадянства, закон місця проживання, закон суду тощо). Наприклад, § 77 Закону Чехії «Про міжнародне приватне право» 2012 року встановлює, що форма заповіту визначається правом держави, громадянином якої був спадкодавець (на момент складання заповіту чи на момент смерті), або правом держави, на території якої було вчинено заповіт, або законом країни-звичайного місця проживання заповідача, або правом держави-місцезнаходження нерухомого майна, яке складає основу спадщини [1]. Законодавство Швейцарії закріплює, що до форми заповіту має застосовуватись закон останнього місця проживання заповідача. Стаття 64 Закону Польщі «Про міжнародне приватне право» 2011 року передбачає, що заповідач має право обрати форму заповіту відповідно до закону місця його вчинення, закону громадянства заповідача або закону його місця проживання на момент складання заповіту або його смерті. За відсутності вибору такого права, форма заповіту повинна визначатись законом громадянства спадкодавця на момент його смерті [3]. У праві Італії та Румунії існує декілька альтернативних прив'язок: закон місця укладення заповіту, закон постійного місця проживання заповідача або його місця перебування. Поряд із вказаними колізійними прив'язками національне законодавство Ізраїлю закріплює також і закон місця знаходження майна [4, с. 528].

Така неузгодженість колізійних норм національних правопорядків створює суттєві складнощі при реалізації спадкового правонаступництва. Для вирішення цієї проблеми 5 жовтня 1961 року на IX Гаазькій конференції з питань міжнародного приватного права було прийнято Конвенцію про колізії законів, які стосуються форми заповідальних розпоряджень.

Україна приєдналася до цієї Конвенції 17 грудня 2009 року. Однак на цей час практика ще не виробила оптимального підходу до її застосування. Саме тому вивчення положень Конвенції є актуальним і дозволить виявити особливості дії системи колізійних норм, які лежать в основі уніфікованого акту.

У вітчизняній науці, на жаль, спостерігається недостатня кількість наукових досліджень, присвячених комплексному ана-

лізу Гаазької конвенції 1961 року. Найвні наукові праці А. Довгертта, Ю. Заїки, О. Кармази, В. Кисіля, Є. Рябоконя, С. Фурси здебільшого присвячені вивченню окремих її положень.

Метою статті є проведення комплексного аналізу приписів Гаазької конвенції 1961 року, що надасть можливість з'ясувати особливості закладеного в ній міжнародного механізму регулювання форми заповідальних розпоряджень, ускладнених іноземним елементом.

Виклад основного матеріалу. Гаазька конвенція 1961 року спрямована на забезпечення широкого вибору альтернативних правових систем, відповідно до яких спадкодавець може зробити своє заповідальне розпорядження. Це, зокрема, впливає із змісту статті 1 Гаазької конвенції, відповідно до якої заповіт є дійсним стосовно форми, якщо його форма відповідає внутрішньому законодавству:

- 1) місця, де заповідач його склав;
- 2) громадянства заповідача на момент складення заповіту чи на момент його смерті;
- 3) domiciliа заповідача на момент складення заповіту чи на момент його смерті (визначення того, чи мав заповідач постійне місце проживання в певному місці, регулюється правом цього місця);
- 4) звичайного місця проживання заповідача на момент складення заповіту чи на момент його смерті;
- 5) настільки, наскільки це стосується нерухомості, її місцезнаходження.

Таким чином, стаття 1 Гаазької конвенції закріплює декілька альтернативних законів, які можуть бути застосовані до форми заповіту: закон місця вчинення акту («*Lex loci actus*»), закон громадянства («*lex patriae*»), закон місця проживання («*lex domicilii*»), закон місця знаходження речі («*Lex rei sitae*»). Тим самим, міжнародний договір втілює в собі принцип «*favor testamenti*» і спрямований на забезпечення максимальної дієвості заповідальних розпоряджень у міжнародному обігу.

Подібна розгалужена система альтернативних прив'язок дозволяє заповідачу обирати з декількох національних правових систем, що притаманно колізійному закону «*Lex voluntatis*» (автономії волі). Однак, воля спадкодавця в цьому випадку є обмеженою, оскільки перебуває в певних рамках, встановлених конвенцією у вигляді колізійних норм, і які не дозволяють заповідачу вийти за їхні межі.

Слід відзначити, що найбільше дискусій під час обговорення конвенції викликало положення, яке закріплює колізійну прив'язку до domiciliа заповідача. Це викликано тим, що в державах по-різному розуміється значення слова «domicilium». Крім того, у міжнародній практиці на рівні з цим поняттям також застосовуються терміни «батьківщина» (*habitat*), «звичайне місце проживання» (*habitual residence*), «місце проживання» (*residence*) тощо [2, с. 26]. У деяких країнах така категорія взагалі не використовується.

Під доміцилієм звичай розуміється постійне місце проживання спадкодавця [6]. Ця категорія є характерною для держав загального права (Великобританія, США, Канада, Індія) і фактично є одним із різновидів особистого закону фізичної особи.

Загалом використання в аналізованій конвенції двох видів особистого закону фізичної особи (*lex patriae* та *lex domicilii*) пояснюється тим, що одні держави (як правило, країни континентальної системи права) для регулювання приватних відносин обирають закон громадянства, а інші – закон доміцилію (країни загальної системи права). На думку В. Кисіля, зазначені закони не прив'язані до тієї чи іншої правої системи. Застосування їх протягом розвитку законодавства про МПРП не було ні одно-рідним у рамках певного регіону, ні послідовним у межах багатьох окремих правових систем. У різних правових системах не спостерігається єдиного і більш-менш послідовного підходу до вибору критеріїв щодо визначення права в питаннях особистого статусу [7, с. 81].

Через неоднозначність аналізованої категорії за пропозицією Великобританії до конвенції було внесено застереження, згідно з яким кожна договірна держава може залишити за собою право, обмежуючи дію третього абзацу статті 1, визначити доміцилій заповідача згідно з *lex fori* (закон суду). Таке положення перш за все розраховане на держави загального права, у яких існує стала судова практика в цьому питанні.

Цим застереженням скористалася й Україна. У Законі України «Про приєднання України до Конвенції про колізії законів, які стосуються форми заповітів» зазначено, що відповідно до статті 9 Конвенції Україна залишає за собою право визначити місце постійного проживання заповідача згідно із законом суду (*lex fori*). Відповідно до пояснювальної записки до проекту закону цей припис зроблено з урахуванням статті 6 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання» та статті 29 ЦК України [8].

Згідно зі статтею 29 ЦК України місцем проживання фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель тощо), у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово. При цьому громадяни України, а також іноземці чи особи без громадянства, які постійно або тимчасово проживають в Україні, зобов'язані протягом десяти днів після прибуття до нового місця проживання зареєструвати місце проживання.

Таким чином, у розрізі українського законодавства заповідальний акт є дійсним стосовно форми, передбаченої національним законом, у відповідності до колізійної прив'язки «*lex domicilii*», лише у випадку, якщо заповідач на момент складання заповіту або на момент смерті мав постійне місце проживання на території України, яке було зареєстроване у встановленому законом порядку.

Із іншим особистим законом фізичної особи – «*lex patriae*» – на перший погляд все є зрозумілим. Він надає право визначити дійсність форми заповіту згідно з національним законодавством країни, громадянином якої є заповідач. Однак як бути із випадками, коли спадкодавець є біпатридом? Це питання залишається невирішеним, оскільки Конвенція не містить жодних застережень щодо цього.

Поряд із законом громадянства та законом доміцилія Конвенція також закріплює колізійну прив'язку до законодавства країни звичайного місця проживання заповідача на момент складання заповіту чи на момент його смерті. І знову ж таки, міжнародний акт не закріплює правил визначення звичайного місця проживання заповідача, у зв'язку із чим доцільно звернутися до доктринальних підходів і національних правопорядків.

На думку І. Медведєва, звичайне місце проживання – це юридичний факт, який підлягає доказуванню [5, с. 118]. За твердженням О. Кармази, зазначене поняття вужче від поняття доміцилію, тому що проживання на певній території передбачає лише фізичну присутність без наміру набути тут доміцилій [2, с. 91].

Найбільшого поширення цей термін набув у колізійному праві США (*habitual residence*) [8]. За законом Угорщини звичайним місцем проживання є місце, де особа знаходиться протягом тривалого часу без наміру оселитися [10]. Аналогічні положення закріплені й у законодавстві Швейцарії та Ліхтенштейну [11, с. 90].

Отже, можна дійти висновку, що закріплення такої колізійної прив'язки викликано намаганнями розробників забезпечити можливість складання заповіту згідно із вимогами країни, у якій спадкодавець на момент складання заповіту фактично проживає протягом тривалого часу, але не має наміру набути в цьому місці постійного місця проживання або не має такої можливості.

Закон «*lex rei sitae*» є традиційним для країн загальної системи права і надає право заповідачу визначити форму заповіту щодо нерухомого майна за законодавством країни, у якій таке майно знаходиться. Використання аналізованої колізійної норми в Конвенції є цілком логічним, адже в більшості країн нерухомість має особливий правовий режим, зокрема у питаннях відчуження та набуття права власності. Більш того, вона надає можливість вийти із патових ситуацій, коли, наприклад, заповідач має земельну ділянку в державі, яка не є учасницею Гаазької конвенції 1961 р. і внутрішнє законодавство якої стосовно такого нерухомого майна визнає виключно заповіти, складені у відповідності до її національного правопорядку. У такому випадку дійсним щодо земельної ділянки буде тільки той заповіт, який складений за національним законом держави її місцезнаходження. При цьому, якщо спадкоємець не має ані громадянства, ані постійного чи звичайного місця проживання в цій державі, то він не має можливості скористатися іншими колізійними прив'язками. Відповідно, якщо б колізійна норма «*lex rei sitae*» була відсутня в Конвенції, заповідач вимушений був їхати до цієї країни і складати там заповіт.

Разом з тим, колізійна норма не дозволяє в одному заповідальному розпорядженні, складеному за правилом «*lex rei sitae*», визначити юридичну долю іншого рухомого або нерухомого майна спадкодавця, яке знаходиться в іншій країні. У результаті це призводить до розщеплення спадкової маси на декілька заповідальних актів.

Не менш цікавим з теоретичної точки зору є той факт, що в питаннях визначення дійсності заповідального розпорядження на підставі колізійних правил громадянства – постійного або звичайного місця проживання – Конвенція виокремлює дві часові рамки: момент складання заповіту та момент смерті заповідача. Таке положення може здатися дещо нелогічним, оскільки вибір права, яке підлягає застосуванню до форми заповіту, як правило, повинен здійснюватися на час складання заповіту. Втім використання цього формулювання, на нашу думку, викликано бажанням зменшити кількість формальних підстав для визнання заповіту недійсним.

Гаазька конвенція 1961 року також регулює правила визначення форми заповіту за національним законодавством, коли останнє є неуніфікованою системою. Так, частина 2 статті 1 Конвенції зазначає, якщо національне законодавство є неуніфікованою системою; закон, який повинен застосовуватися, визначається чинними правилами цієї системи, а за відсутності таких правил – найбільш реальним зв'язком, який заповідач

мав з будь-яким одним законодавством, яке входить до складу цієї системи. Таким чином, міжнародний договір використовує поширену в міжнародному приватному праві гнучку колізійну формулу «найбільш тісний зв'язок», не розкриваючи при цьому, яким чином визначити такий зв'язок.

У міжнародній практиці ця норма застосовується в разі відсутності належного колізійного регулювання. Правило тісного зв'язку зобов'язує суд шукати у випадках, безпосередньо не врегульованих законом, способи вирішення колізійного питання, що становить вагому альтернативу варіанту негайного звернення суду до «свого» правопорядку (*lex fori*) [12]. Принцип застосування права, яке має найбільш тісний зв'язок із правовідношенням, введений та розроблений в англо-американській доктрині міжнародного приватного права. Головна ідея цього принципу – пошук відповіді на питання щодо застосовуваного права, виходячи з аналізу обставин конкретної справи. Тобто регулювання колізії законів не за допомогою чітких прив'язних критеріїв, а шляхом відшукування правопорядку, до якого конкретне правовідношення більш «тяжіє», або застосування якого забезпечить більш об'єктивний та справедливий результат розгляду справи [13].

Таким чином, при виникненні спірних питань, наприклад, у федеративній державі, щодо того, законодавством якого суб'єкта федерації необхідно керуватися для визначення форми заповіту, Конвенція відходить від жорсткої колізійної прив'язки і уповноважує суд визначати, яке право повинно бути застосоване, виходячи із обставин кожної конкретної справи та правовідносин, які склалися.

Крім того, міжнародний договір також не надає відповіді, станом на який час необхідно визначати правову систему, з якою заповідач мав найбільш тісний зв'язок: на момент складання заповідального акту або на момент смерті. На нашу думку, така невизначеність у нормативному закріпленні надає суду широку свободу вибору, що в деяких випадках може призвести до неоднакової правозастосовної практики.

Частина 1 статті 2 Конвенції поширює дію альтернативних колізійних прив'язок на заповідальні розпорядження, які скасовують попередні заповіді. Це положення стосується випадків, коли спадкодавець повторно склав заповіт, який містить нове заповідальне розпорядження щодо належного йому майна. У цій ситуації попередній заповіт буде вважатись скасованим, якщо форма нового заповідального акту відповідає колізійним нормам, закріпленим у Конвенції. Такі самі правила передбачені й щодо простого скасувального акту заповідача, який не містить нового заповідального розпорядження.

Загалом використання формулювання «заповідальні розпорядження, які скасовують попередні заповіді», було викликано намірами виключити з-під дії конвенції інші акти або події, які за своїм предметом не відносяться до заповідальних розпоряджень, але в силу національних норм є підставою для скасування раніше складеного заповіту (наприклад, розірвання шлюбу) [14, с. 166].

Серед іншого, вважаємо за доцільне відзначити, що за предметом дії Конвенція сформульована максимально широко. Цей висновок впливає з того, що замість категорії «заповіт» уніфікований документ використовує термін «заповідальне розпорядження», який є значно ширшим і охоплює інші, ніж заповіт, види заповідальних актів. Переліку таких актів Конвенція не містить. Це дає підстави стверджувати, що положення міжнародного акту повинні застосовуватись також і до форми таких видів заповідальних розпоряджень, як легат чи покладення.

Положення міжнародного договору також застосовуються до форми заповідальних розпоряджень, зроблених двома або більше особами в одному документі. Така норма розрахована

на ті держави, законодавство яких дозволяє складати спільні заповіді (Австрія, Англія, США, ФРН, Україна).

У той же час невирішеним залишається питання щодо поширення дії положень Конвенції на форму спадкового договору. На наш погляд, положення Уніфікованого акту не повинні застосовуватись до спадкового договору, оскільки останній не є особистим розпорядженням спадкодавця на випадок своєї смерті, а є двостороннім правочином, який встановлює взаємні права та обов'язки, і відноситься до договірних зобов'язань, які є предметом регулювання інших міжнародних актів.

Одним із ключових аспектів Конвенції є те, що її «норми не впливають на будь-які чинні або майбутні правові норми договірних держав, які визнають заповіді, складені відповідно до формальних вимог закону, іншого, ніж ті, які закріплено в конвенції» (стаття 3 Конвенції). У силу цього правила держава може закріпити додаткові колізійні прив'язки до тих, які запроваджені міжнародним актом. Наприклад, у національному законі щодо регулювання форми заповіту можуть бути унормовані такі правила, як «*lex causae*» (прив'язка до права, яке призначене врегулювати спадкові правовідносини по суті), «*lex fori*» (прив'язка до закону суду), або надано заповідачу право самостійно обирати закон, який він бажає застосувати до форми заповіту.

Відомо, що в деяких державах національні правопорядки встановлюють певні обмеження щодо можливості укладення заповіту в певних формах з огляду на суб'єктивні властивості заповідача. Так, за законодавством Португалії недійсним є заповіт, який складено її громадянином в усній формі. У цивільному кодексі Франції також вказується, що неповнолітній, який досягнув 16 років, може зробити розпорядження «лише за допомогою заповіту і не більше, ніж щодо половини майна, яким закон надає право розпоряджатися повнолітнім» (стаття 2232 ЦК Франції) [15]. За Німецьким цивільним уложенням заповіт може вчинити особа, що досягла 16 років. Недійсним визнається заповіт, вчинений особою, яка внаслідок душевної хвороби не в змозі зрозуміти та оцінити значення розпоряджень, які в ньому містяться. Неповнолітні особи (від 16 до 18 років) можуть вчинити заповіт лише у вигляді усної заяви чи передачі письмової заяви нотаріусу [16, с. 87]. Згідно з англійським законодавством здатність вчинити заповіт виникає лише з досягненням повноліття, а саме з 18 років. Виняток зроблено для моряків під час плавання та військовослужбовців, які можуть вчинити заповіт з 14 років [17, с. 227–230].

Крім того, у міжнародній практиці спадкування, а також у доктрині міжнародного приватного права немає єдиного підходу до того, чи відносити законодавчі вимоги до особи спадкодавця (вік, громадянство, стать) до складових елементів форми заповіту. У Португалії, наприклад, віковий ценз заповідача відноситься виключно до інституту дієздатності фізичної особи, тобто до статуту особи, у той час як у Франції та Бельгії це стосується форми заповіту.

Така неузгодженість у національних правопорядках ускладнює процес визнання заповідального розпорядження дійсним. Саме тому в Конвенції було закріплено положення про те, що будь-яка норма права, яка обмежує дозволені форми заповітів з огляду на вік, громадянство чи інші особисті якості заповідача, вважається такою, що стосується питань форми. Це правило також застосовується до вимог, які висуваються до свідків та які необхідні для дійсності заповітів.

Висновок. Таким чином, Конвенція поставила крапку в дискусії про розмежування між «формою» і «сутністю», чітко закріпивши, що положення, які обмежують можливість складання заповіту за певною формою з огляду на вік, громадянство чи інші суб'єктивні властивості заповідача, відносяться

виключно до форми, тобто є умовними складовими конструкції форми заповідальних розпоряджень.

Такий підхід гарантує комплексне і передбачуване вирішення питань формальної дійсності заповідальних розпоряджень у міжнародному обігу.

Відсутність єдиних уніфікованих вимог щодо свідків чи спадкової дієздатності створює складнощі в правозастосовній діяльності з визначення дійсності заповідальних розпоряджень, оскільки це вимагає знання внутрішніх правових норм, які встановлюють такі приписи і у відповідності до яких було складено заповіт.

Слід відзначити, що застосування встановлених Конвенцією колізійних норм не залежить від будь-якої вимоги взаємності. Більш того, її положення діють, навіть якщо громадянство заінтересованих осіб чи право, що повинне застосуватися на її підставі, не є громадянством чи правом договірної держави (стаття 6 Конвенції). І. Медведєв робить висновок про те, що колізійні приписи міжнародного акту повністю заміняють у договірних державах норму національного міжнародного приватного права [5]. У цьому сенсі Конвенція забезпечує уніфікацію норм міжнародного приватного права в договірних державах у сфері її дії.

Загалом можна констатувати, що приєднання України до Конвенції стало кроком до гармонізації законодавства України з законодавством держав ЄС та багатьох інших держав світу, а також додатковою гарантією захисту волевиявлення і реалізації прав громадян у сфері спадкування за заповітом. Основним позитивним аспектом Конвенції є те, що вона сформульована таким чином, щоб виключити негативну дію механізму зворотного відсилання і зробити її рішення зручними та передбачуваними для зацікавлених осіб.

Література:

1. Předpis č. 91/2012 Sb. Zákon o mezinárodním právu soukromém [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-91>.
2. Кармаза О.О. Спадкування у сучасному міжнародному приватному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 // Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006.
3. Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. Prawo prywatne międzynarodowe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isip.sejm.gov.pl>.
4. Гражданское законодательство Израиля / М.С. Хейфец. – «Юридический центр – Наука». – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 631 с.
5. Медведєв И.Г. Комментарий к конвенциям в области имущественных отношений супругов и наследования / И.Г. Медведєв. – М., Волтерс Клувер, 2007.
6. Батычко В.Т. Международное частное право Конспект лекцій / В.Т. Батычко. – Таганрог : ТТИ ЮФУ, 2011.
7. Кисіль В. Міжнародне приватне право: питання кодифікації / В. Кисіль. – К. : Україна, 2000. – 430 с.

8. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про приєднання України до Конвенції про колізії законів, які стосуються форми заповітів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=35940.
9. Savers Habitual Residence: A Useful Concept? // 21 Am. U.L. Rev. – 1972.
10. Международное частное право. Гетьман-Павлова И.В. 3-е изд., перераб. и доп. – М. : 2011. – 640 с.
11. Степанюк А.А. Застосування колізійних норм щодо спадкування в міжнародному приватному праві : дисертація канд. юрид. наук : 12.00.03. – Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2003.
12. Міжнародне приватне право. Загальна частина : підручник / за ред. А.С. Довгерта і В.І. Кисіля. – К. : Алерта, 2012. – 376 с.
13. Кисіль В.І. Право, що застосовується до зовнішньоторговельних договорів: тенденції розвитку законодавчого регулювання // Юридичний журнал. – 2004. – № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://justinian.com.ua/article.php?id=1020>.
14. Actes et documents de la Neuvieme session, t/III, 1960, Forme des testaments et Rapport explicatif de H. Batifol.
15. Французский гражданский кодекс / под ред. Д.Г. Лаврова. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 1101 с.
16. Бичківський О.О. Окремі питання спадкування за заповітом за законодавством України та іноземних держав // Вісник Запорізького національного університету №1, 2011 – С. 84–91.
17. Бичківський О.О. Порівняльно-правовий аналіз законодавчого регулювання питань щодо можливості вчинення заповіту неповнолітніми особами / О.О. Бичківський // Запорізькі правові читання. – М-во освіти і науки, Запорізький національний університет. – Запоріжжя : ЗНУ, 2010. – Т. 2. – С. 227–230.

Слабощипицкая У. А. Система коллизионных привязок Гаагской конвенции 1961 года о коллизии законов, касающихся формы завещательных распоряжений

Аннотация. В статье проанализированы положения Гаагской конвенции 1961 года о коллизии законов, касающихся формы завещательных распоряжений. Выявлены особенности функционирования заложенного в Конвенции международного частноправового механизма, регламентирующего формы завещательных распоряжений, освоенных иностранным элементом.

Ключевые слова: завещательное распоряжение, форма, Гаагская конвенция, наследие.

Slaboshpytska U. The system of conflict rules that are defined in the Hague convention on the conflicts of laws relating to the form of testamentary dispositions

Summary. The article analyzes the provisions of the Hague Convention of 1961 on the Conflict of Laws Relating to the Form of Testamentary Dispositions. The features of functioning of the international mechanism that regulates forms of testamentary dispositions are defined in the article.

Key words: testamentary disposition, form, Hague convention, heritage.